

виключно після народження є хибною: життя до народження приховане від суспільства та права, але воно так само є реальним і необхідним етапом людського життя. Тому, якщо говорити про право на життя у його широкому розумінні, тобто право на вітальне, соціальне та духовне існування, межі права на життя біосоціодуховної істоти — людини варто було б розширити до моменту запліднення. Але треба мати на увазі, що таке тлумачення моменту виникнення права на життя мало б логічним наслідком обов'язок держави криміналізувати штучне переривання вагітності на будь-якому строку та нашкоджувалося б на значний опір прихильників ліберального розв'язання проблеми абортів.

Гадаємо, що на практиці визначати засади правового захисту фундаментального права людини на життя мають такі правові принципи:

- право людини на життя гідне поваги та правового захисту з моменту запліднення на будь-якій стадії життя;
- право на життя ненародженої дитини не є абсолютним, воно може бути обмежене лише зваженим та самостійним рішенням її матері перервати вагітність, якщо її строк не перевищує 22 тижнів;
- пріоритетним правовим захистом користується право на життя суб'єкта, який уже народився;
- за обставин, які роблять неможливим рівний правовий захист права на життя вагітної жінки та права на життя її ненародженої дитини, пріоритетом користується право на життя жінки, тобто вже народженого суб'єкта правового захисту, за винятком свідомо висловленого бажання жінки, щоб було врятоване життя її ненародженої дитини;
- рішення жінки про переривання вагітності не може бути зумовлено подальшим використанням фетальних тканин або самого плоду з терапевтичною метою або метою трансплантації таких тканин; у випадку використання плоду чи фетальних тканин з медичною метою рішення жінки про переривання вагітності має бути прийнято до початку обговорення питання про можливість використання фетальних тканин.

Зазначене мало на меті обґрунтувати право на життя ненародженої людської істоти, тобто розширити межі права на життя у часі. З урахуванням цього вважаємо за доцільне прийняти в Україні «Акт про право людини на життя», де мають бути закріплені наведені принципи, визначені юридичний статус людського ембріона, правові гарантії його захисту, строки та ступінь втручання у внутрішньоутробне життя людини, правові підстави медичного використання фетальних тканин та інші правові питання, пов'язані з періодом життя людини до народження.

Надійшла до редколегії 05. 07. 05

О. Уварова, студентка НЮА України

Про зміст і форму правозастосовних актів

Юридична наука традиційно приділяє велику увагу визначенню природи правозастосовного акта. Це пояснюється насамперед важливою роллю, яку відіграє цей акт у правовій системі будь-якої держави. Ця загальнотеоретична проблема зазвичай розглядається або в контексті дослідження правових актів (С. Алексєєв, Р. Васильєв, І. Котелевська, А. Міцкевич, П. Рабінович, В. Стефанюк, Ю. Тихомиров, М. Цвік, Л. Явич та ін.), або в контексті характеристики правозастосовування (Ф. Григор'єв, І. Дюрягін, В. Лазарєв, Ю. Соколов, В. Юсупов та ін.). Проте деякі дискусійні питання щодо природи правозастосовних актів залишаються не вирішеними й донині. До їх числа належать питання змісту і форми правозастосовних актів.

Досліджуючи цю проблему, на нашу думку, слід проаналізувати існуючі погляди на юридичну природу правозастосовних актів як різновиду правових актів, встановити співвідношення таких понять, як правозастосовний акт, рішення з конкретної юридичної справи, результат правозастосовної діяльності, індивідуальне веління, розглянути питання про форму правозастосовних актів.

Відомо, що питання про зміст і форму правозастосовних актів є складовою проблеми змісту і форми правових актів¹, яка в свою чергу впродовж багатьох років знаходиться у центрі наукових досліджень. Такий інтерес пояснюється, зокрема, тим, що від вирішення цього питання залежить можливість оптимальних визначень правових актів різноманітних видів, ефективного застосування найбільш поширеного прийому визначення понять через поняття найближчого роду та видові відмінності².

Слід зазначити, що сьогодні в юридичній літературі немає загальноновизнаного поняття правових актів. Правовий акт визначається як дія-волевиявлення, вольова дія, документ, письмовий документ, зовнішній вираз волі, засіб вираження рішення³, форма діяльності, припис, офіційне рішення, результат волевиявлення⁴, дія (поведінка),

¹ Див.: Лазарєв В. В. Эффективность правоприменительных актов (Вопросы теории). – Казань, 1975. – С. 28.

² Див.: Васильєв Р. Ф. Акты управления (Значение, проблема исследований, понятие). – М., 1987. – С. 90; *його ж.* О понятии правового акта // Вестник Московского университета. – Сер. 11. Право. – 1998. – № 5. – С. 3.

³ Див.: Васильєв Р. Ф. О понятии правового акта. С. 3.

⁴ Див.: Васильєв Р. Ф. Акты управления (Значение, проблема исследований, понятие). – С. 88.

результат правомірної дії, юридичний документ¹, засіб формальної визначеності права², акт, що вносить зміни в юридичну ситуацію³, тощо. Природно, що різноманітність поглядів на природу правових актів обумовлює значні розбіжності і при характеристиці правозастосовних актів.

Розглянемо два погляди, найбільш підтримані в юридичній літературі: погляд, прибічники якого визначають правозастосовний акт як акт, зміст якого становить індивідуальне веління, та погляд, відповідно до якого правозастосовні акти розглядаються як акти-документи. Їх аналіз, на нашу думку, дозволить наблизитись до розуміння змісту і форми правозастосовного акта.

Точка зору, згідно з якою змістом правозастосовного акта є індивідуальне веління (веління з приводу певного казусу)⁴, призводить до того, що зміст правозастосовних актів ототожнюється зі змістом індивідуальних актів. Так, автори наукової праці «Правозастосування в Радянській державі» (1985 р.) зазначали, що саме у виданні на основі норми права індивідуального акта проявляється застосування права у власному розумінні слова⁵. Правозастосовні акти внаслідок такого ототожнення втрачають характер самостійного правового явища, що має притаманні тільки йому властивості. Одним з проявів такого підходу є порівняння нормативних та правозастосовних актів⁶, тобто правових явищ, які належать до різних груп класифікації.

Вважаємо, що ототожнення правозастосовних та індивідуальних актів викликано відсутністю чіткої класифікації правових актів, що і спонукає нас звернутися до цієї проблеми.

Найбільш поширеним в юридичній науці є поділ правових актів на нормативні й індивідуальні⁷. Перші охоплюють акти, які містять поло-

¹ Див.: *Алексеев С. С.* Общая теория права: В 2 т. – М., 1982. – Т. II. – С. 192.

² Див.: *Матвеева Л. Г.* Интерпретационные акты как разновидности правовых актов // Підприємництво, господарство і право. – 2002. – № 7. – С. 114.

³ Див.: *Бержель Ж.-Л.* Общая теория права. – М., 2000. – С. 433.

⁴ Див.: *Лазарев В. В.* Эффективность правоприменительных актов (Вопросы теории). – С. 35.

⁵ Див.: *Правоприменение в Советском государстве.* – М., 1985. – С. 38.

⁶ Див.: *Лазарев В. В.* Применение советского права. – Казань, 1972. – С. 59; *Соколов Ю. А.* О специфических признаках актов применения правовых норм // Сов. государство и право. – 1979. – № 8. – С. 80.

⁷ Див.: *Алексеев С. С.* Вказ. праця. – С. 199; *Керимов Д. А.* Методология права (предмет, функции, проблемы философии права). – М., 2000. – С. 366; *Цвік М. В.* Про систему юридичних актів // Вісник Академії правових наук України. – 2001. – № 4. – С. 15.

ження нормативного характеру, другі — акти, що містять індивідуальні приписи, інші разові веління, рішення окремих осіб.

С. Алексеев, крім зазначеної класифікації, пропонує ділити правові акти залежно від того, які основні елементи правової системи вони виражають. У цьому випадку він виділяє: а) нормативні акти правотворчості; б) інтерпретаційні акти; в) акти застосування права; г) акти реалізації прав і обов'язків. Порівнюючи ці дві класифікації, С. Алексеев зазначає, що нормативні акти правотворчості належать до нормативних, акти правозастосування й акти реалізації прав і обов'язків — до індивідуальних. Інтерпретаційні акти можуть бути як нормативними, так і індивідуальними¹.

Проте, на нашу думку, проведення співвідношення між правовими явищами, які належать до різних класифікаційних рядів, з установленням суворої закономірності між їх природою не є доцільним. Такий підхід призводить до ототожнення правотворчих актів з нормативними, а правозастосовних — з індивідуальними. Так, А. Міцкевич, поділяючи правові акти на нормативні й ненормативні (індивідуальні), відмічає, що *нормативні* акти є вираженням *правотворчої* діяльності держави, її органів, а *ненормативні* — втілюють форми діяльності, не пов'язані з правотворчістю, встановленням правових норм². З цим погоджуються й інші вчені³. На наш погляд, такий підхід не тільки ставить під сумнів доцільність виділення правотворчих і правозастосовних актів, а й має в своїй основі два критерії класифікації — форму діяльності, результат якої закріплює правовий акт, і характер положень, що в ньому містяться. Однак, як відомо, цінність будь-якої класифікації полягає, зокрема, в тому, що всі класифіковані явища систематизуються за однією ознакою. У протилежному разі класифікація може втратити науковий характер і практичне значення; вона стає випадковим нагромадженням явищ і фактів, речей і обставин⁴.

На нашу думку, поділ правових актів слід проводити за двома основними критеріями:

1) за характером припису, що закріплюється даним правовим актом. Це дозволяє виділити акти нормативні й індивідуальні;

¹ Див.: *Алексеев С. С.* Вказ. праця. – С. 199; *Явич Л. С.* Сущность права. – Л., 1985. – С. 128.

² Див.: *Мицкевич А. В.* Акты высших органов советского государства. Юридическая природа нормативных актов высших органов государственной власти и управления СССР. – М., 1967. – С. 14–15.

³ Див., напр.: *Теоретические вопросы систематизации советского законодательства* / Под ред. С. Н. Братуся и И. С. Самошенко. – М., 1962. – С. 81.

⁴ Див.: *Красавчиков О. А.* Юридические факты в советском гражданском праве. – М., 1958. – С. 86.

2) залежно від того, результат якої правової форми діяльності становить зміст даного правового акта. У цьому випадку акти поділяються на правотворчі, правозастосовні й інтерпретаційні.

Це дає змогу наблизитись до вирішення низки дискусійних питань, що мають і теоретичне, і практичне значення. До них, зокрема, належить питання щодо природи окремих різновидів судових рішень. Так, можна більш впевнено доводити, що судові рішення, яке є правозастосовним актом, може одночасно мати нормативний характер. Наприклад, нормативним можна вважати судові рішення про визнання нормативно-правового акта незаконним відповідно до ст. 171 Кодексу адміністративного судочинства України. Крім того, запропонована класифікація дозволяє усунути суперечності, що виникають при характеристиці правозастосовних актів, у яких містяться положення нормативного характеру (так звані правоположення), а також давати загальну характеристику актам застосування права, що приймаються в країнах континентальної й англосаксонської правової сім'ї. Визначальним для характеристики правозастосовних актів має бути те, що їх зміст становить рішення у конкретній юридичній справі, а не веління індивідуального чи нормативного характеру. Останнє має значення при визначенні рис відповідно індивідуального чи нормативного актів.

Отже, наша пропозиція виключає ситуацію, коли акт правозастосування автоматично визнається індивідуально-правовим актом, що призводить до заперечення можливості вироблення положень нормативного характеру під час правозастосовної діяльності.

Звичайно, ми не виключаємо ситуації, коли правовий акт об'єднує характеристики індивідуально-правового й правозастосовного актів. Більш того, ми визнаємо, що така ситуація є досить поширеною. Проте це не є підставою для ототожнення зазначених різновидів правового акта, оскільки кожен з них передбачає певний набір притаманних лише йому рис. Дійсно, рішення конкретної справи як результат правозастосовної діяльності передбачає встановлення веління індивідуально-владного характеру. Однак, його індивідуальний характер не є конститутивною ознакою правозастосовного акта. Тому визначення юридичної природи акта правозастосування не може зводитись до характеристики веління, що в ньому міститься. Ознаки, пов'язані з природою індивідуального веління, становлять характеристику індивідуальних актів. Тому правовий акт, який є результатом правозастосування і містить в собі індивідуальне веління, включає в себе ознаки правозастосовного й індивідуального актів, що мають самостійне значення.

Значній поширення в юридичній літературі набула також позиція, відповідно до якої правові акти в цілому, а відтак, і їх окремі різновиди

розглядаються як акти-документи¹. Так, М. Цвік, звертаючись до питання про природу та види юридичних актів, характеризує їх як акти-державні документи, вважаючи акти-дії різновидом правомірної поведінки².

Цей підхід має певні недоліки: визначення правових, у тому числі правозастосовних, актів як документів призводить до ототожнення їх змісту з документальною формою³. Іменування актом лише його письмової форми не сприяє повноті дослідження даного правового явища та не відображає його природу. Це поступово призводить до того, що починають досліджувати лише документ⁴. Такий підхід певною мірою залишає поза увагою вчених питання про зміст правозастосовного акта.

С. Алексєєв, характеризуючи акти застосування права, визначає їх як акти-документи, в яких формально закріплюється рішення компетентного органу в юридичній справі⁵. За такого підходу документ розглядається як форма правозастосовного акта, зміст якого становить рішення компетентного органу за юридичною справою.

Вважаємо, що дискусію про те, чи є правозастосовні акти виключно актами-документами, слід розглядати як дискусію про їх зовнішню форму, тобто про «засіб закріплення й об'єктивованого вираження рішення, яке приймається в результаті застосування права»⁶.

З приводу форми правозастосовних актів в юридичній літературі існує велика кількість підходів, які можуть бути об'єднані у дві основні групи.

До першої групи можна віднести ті, відповідно до яких правозастосовні акти можуть мати документальну, усну форму або форму дії⁷. Відмінності форм обумовлюються різноманітністю способів вираження

¹ Див.: Недбайло П. Е. Применение советских правовых норм. – М., 1960. – С. 477; Тихомиров Ю. А., Котелевская И. В. Правовые акты: Уч.-практ. пособ. – М., 1995. – С. 12; Сорокина Ю. В. Государство и право: философские проблемы. – М., 2004. – С. 98.

² Див.: Цвік М. В. Вказ. праця. – С. 15.

³ Див.: Никитушиев Г. И. Форма и структура административных актов // Сборник ученых трудов Свердловского юридического института. – 1972. – Вып. 20. – С. 92.

⁴ Див.: Там само. – С. 125.

⁵ Див.: Алексєєв С. С. Вказ. праця. – С. 347.

⁶ Лазарев В. В. Эффективность правоприменительных актов (Вопросы теории). – С. 33.

⁷ Див.: Бабаев В. К. Советское право как логическая система. – М., 1978. – С. 197; Дюрягин И. Я. Применение норм советского права. Теоретические вопросы. – Свердловск, 1973. – С. 164; Лазарев В. В. Эффективность правоприменительных актов (Вопросы теории). – С. 36; Юсупов В. А. Определение понятия акта правоприменительной деятельности органа государственного управления // Вестник Московского университета. – Сер. 11. Право. – 1978. – № 3. – С. 13.

і закріплення волі органів держави і посадових осіб, що міститься в актах застосування норм права¹. Додержуючись в цілому цього підходу, А. Коренев класифікує акти застосування права дещо по-іншому, виділяючи словесні та конклюдентні акти, словесні в свою чергу поділяючи на письмові й усні².

Аналіз наведеного підходу дозволяє зробити висновок про те, що правовий акт може мати форму документа (письмового чи електронного), усну форму чи форму дії. Обрання тієї чи іншої форми обумовлено характером суспільних відносин, що регулюються, обставинами, за яких правовий акт приймається, тощо. Зміст правового акта в цьому випадку залишається незмінним, змінюється лише форма його зовнішнього вираження. Одним з найбільш поширених прикладів правозастосовного акта, що має форму дії, є діяльність регулювальника дорожнього руху. Уявімо собі, що регулювальник вказує водію напрямом його руху не за допомогою жезла, а шляхом усного наказу або шляхом складання офіційного документа, в якому міститься рішення щодо конкретної ситуації і веління щодо наступних дій водія. На наш погляд, зміст правозастосовного акта при цьому залишається незмінним, змінюється лише зовнішня форма його вираження як результату правозастосовної діяльності регулювальника.

До другої групи належать вчені, які відстоюють думку, згідно з якою і правовим, і правозастосовним актом слід називати лише письмовий документ як зовнішню форму вираження результату діяльності. Прибічники цієї точки зору погоджуються з тим, що результат правової форми діяльності може мати й інші зовнішні форми вираження (у тому числі усну форму чи форму дії). Проте, на їх думку, тільки той акт, що втілений у форму документа, може мати статус правового акта.

На наш погляд, цей підхід має певні недоліки. Так, ми зіштовхуємося з необхідністю вводити у юридичну термінологію нові терміни, які б позначали ті правові явища, що закріплюють результат правової форми діяльності і мають усну форму або форму дії, а також загальний для них термін.

У той же час ми не можемо ігнорувати той факт, що з огляду на важливість суспільних відносин, що регулюються правотворчими актами, та юридичну природу останніх вони повинні мати виключно форму документа (письмового чи електронного). Однак сам правотворчий акт не повинен отожднюватися з документом, оскільки це призводить до його отожднення з формою, внаслідок чого характеристика правотвор-

¹ Див.: Правоприменение в Советском государстве. – С. 31.

² Див.: Там само. – С. 73.

чого акта зводиться до характеристики його зовнішньої форми. Крім того, вимога щодо документальної зовнішньої форми правотворчих актів не може поширюватися на правозастосовні акти, необхідність прийняття яких може бути нагальною, зумовленою потребою невідкладного реагування на ситуацію, що склалася. Іншими словами, ми виступаємо проти того, щоб документальна форма правового акта розглядалася як його конститутивна ознака, втрачаючи котру правовий акт позбавляється своєї юридичної природи.

У межах цього дослідження залишається невирішеним питання, до якого звертаються лише деякі автори¹: чи можна вважати актами правозастосування дорожні знаки, функціонування світлофору тощо? Одним з основних аргументів, що використовують вчені, які заперечують можливість подання правових актів в усній формі або в формі дії, є те, що оскільки регулювання дорожнього руху за допомогою дорожніх знаків або світлофору суттєво не відрізняється від діяльності регулювальника, їх теж слід визнати актами правозастосування. Ми не можемо погодитись з таким висновком, оскільки при врегулюванні дорожнього руху за допомогою дорожніх знаків або світлофору відсутній сам процес правозастосування, який являє собою вольову оціночну діяльність, що полягає у підведенні конкретної ситуації під дію певної юридичної норми.

Отже, правозастосовний акт, маючи власну зовнішню форму (документальну, усну або форму дії), сам в свою чергу виступає формою закріплення та зовнішнього вираження такого безпосереднього результату правозастосування, як рішення у конкретній юридичній справі.

Надійшла до редколегії 14. 11. 05

А. Шабуніна, здобувачка КНУ

Приватноправові та публічно-правові тенденції у розвитку трудового права в країнах Західної Європи

Поділ права на публічне і приватне у сучасній юриспруденції є класичною та беззаперечною характеристикою правових систем. Як відомо, коріння такого поділу закладено ще у римському праві, зокрема у вис-

¹ Див.: Стефанюк В. Правові акти управління // Право України. – 2003. – № 7. – С. 6.